

Brouci, nebo lidé?

Komplikovaná ochrana přírody v Hlubockých alejích

Zdeněk Hanč

Hlubocké hráze a aleje se nacházejí v malebné jihočeské krajině v blízkosti Hluboké nad Vltavou, asi 7 km na severozápad od Českých Budějovic. Zdejší dubová stromořadí vtiskla krajině typický ráz. Oblast je nadregionálně významným nalezištěm řady ohrožených druhů brouků vázaných na staré osluněné duby, zároveň je exponovaným turistickým místem, které ročně navštíví tisíce návštěvníků. Zajištění účinné druhové ochrany tak naráží z mnoha důvodů na řadu problémů.

Ohrožené a vzácné druhy, kam se podíváš...

Na území o rozloze 67 ha zde byla vyhlášena evropsky významná lokalita (EVL) Hlubocké hráze, jejímž předmětem ochrany je roháč obecný (*Lucanus cervus*) a tesařík obrovský (*Cerambyx cerdo*). EVL byla vymezena v prostoru části zámeckého parku, na hrázích rybníků Munický, Bezdrev a Naděje. Dále zaujímá aleje kolem silničních komunikací a cest, patří sem také část luk včetně golfového hřiště. V lokalitě se mimo předměty ochrany vyskytují další vzácné a ohrožené druhy hmyzu, především páchník hnědý (*Osmoderma eremita*), kovařík rezavý (*Elater ferrugineus*), kovařík *Lacon querceus* a zdobenec proměnlivý (*Gnorimus variabilis*). Vzhledem k bohaté potravě nabídce a k velkému množství hnízdních dutin zde žije řada ptáků, z těch vzácnějších např. strakapoud prostřední (*Dendrocopos medius*), lejsek šedý (*Muscicapa striata*), žluva hajní (*Oriolus oriolus*) či slavík obecný (*Luscinia megarhynchos*). Ve velkých dutinách dubů se ukrývá několik druhů netopýrů.

Jak jsou na tom populace tesaříka, roháče a páchníka?

Podrobnější informace o výskytu tesaříka obrovského lze dnes doložit z více zdrojů. V roce 2006 provedli entomologové Hauck a Čížek průzkum přibližně ve stejném území jako je EVL. V roce 2011 průzkum celé EVL prováděl Z. Papoušek a v témže roce provedl autor tohoto článku monitoring Bavorovické aleje a Podskalské louky (část EVL). V roce 2006 byly nalezeny požerky tesaříka jen na 14 dubech (HAUCK et ČÍZEK 2006), PAPOUŠEK (2011) našel 36 napadených dubů a autorem bylo nalezeno 33 napadených dubů v části EVL, z toho bylo již 11 dubů mrtvých a 5 značně odumírajících (HANČ 2011a, 2011b). I když se nejedná o úplně stejně velké zkoumané plo-

Roháč obecný (*Lucanus cervus*) je předmětem ochrany v EVL Hlubocké hráze.

Komplikovaný případ Ohradské aleje

Jedním z příkladů je nedávná kauza kácení prastarých dubů v Ohradské aleji, která je součástí EVL a byla po desetiletí významným nalezištěm mnoha chráněných brouků, především páchníků (HAUCK et ČÍŽEK 2006, Nálezová databáze ochrany přírody 2012). AOPK ČR v roce 2009 financovala z Programu péče o krajinu ošetření aleje částkou cca 140 000 Kč. Do aleje, která se nachází v těsné blízkosti zoo, jež nemá dostatečné parkovací kapacity, bylo přibližně ve stejné době nezodpovědně umístěno parkoviště. Po pádu velkého dubu v roce 2011 se vlastník části aleje (Jihočeský kraj – Zoo Ohrada) rozhodl situaci řešit a zadal k vypracování studii Jaroslavu Simonovi (ÚHUL, MENDELU Brno), který vyhodnotil stav 15 dubů jako kritický a extrémně kritický (rozsáhlé dutiny, hniloby a poškození kořenového systému). AOPK ČR, středisko České Budějovice, doporučilo stromy nekácet, ale ořezat je na bezpečná a stabilizovaná torza o výšce 4–6 m, která budou zakryta polopropustnou stříškou, aby nedošlo k vyplavení dutin. Ředitel zoo, který má jako zástupce vlastníka odpovědnost za bezpečnost stromů, poté požádal o příslušná povolení a výjimky krajský a městský úřad (druhou výjimku, povolení kácení stromů rostoucích mimo les, vliv zásahu na Naturu 2000). Výsledkem bylo pokácení 8 dubů a ořez 7 dubů na torzo v březnu 2012.

Velkým entomologickým překvapením bylo, že ačkoliv v dubech byl nalézán trus larev páchníka, ukázalo se, že většina dutin stromů trpěla suchem, byly bez trouchu a brouci v nich již nežili. Některé peletky trusu vydrží dlouhá léta a nelze jednoznačně doložit přítomnost a počet larev v nepřístupných dutinách. Při celé akci bylo přeneseno

Golfové hřiště je součástí EVL Hlubocké hráze.

chy, nárůst populace tesaříka obrovského je evidentní. Tesařík obrovský se šíří, napadá další prosychající stromy a způsobuje jejich oslabení. Do jaké míry může za smrt dubů na Hlubocku pouze tesařík, nelze určit, neboť stromy jsou posléze ořezávány kvůli bezpečnosti, některé velmi nevhodně, a tím jsou postupně zahubeny definitivně. Mrtvé duby či jejich torza nemají pro tesaříka další perspektivu, jsou však velmi cenné pro vývoj roháče obecného i dalších méně známých druhů brouků.

Roháč obecný byl prokazatelně doložen potravní vazbou larev na 17 dubech. Skutečný stav bude mnohem vyšší, neboť larvy žijí v podzemí v kontaktu se dřevem. Silnou populaci dokládají stovky nalezených dospělců v letním období (PAPOUŠEK 2011).

Páchník hnědý byl hledán na 512 vhodných stromech (o průměru kmene nad 40 cm). Ve 128 stromech byly nalezeny dutiny, z nichž ve 40 byl nalezen trus jeho larev. Páchník tedy osídlil přibližně 8 % vhodných stromů (HAUCK et ČÍŽEK 2006).

Sportovní a kulturní využití, bezpečnost a kácení

V jižních Čechách lze stěží najít entomologicky a rekreačně exponovanější místo, než je Hlubocko. Entomologicky proslavená lokalita je také velmi významným turistickým centrem s bohatým sportovním a kulturním využitím. V posledních dvaceti letech se zde rozvíjí sportovní areály, golfová hřiště, významná cyklostezka, bruslařské trasy. Zámecký park a zoologická zahrada navštěvují ročně tisíce návštěvníků. Cyklostezkou v sezoně denně projede tisíce cyklistů a bruslařů. Vzniká tak velký tlak na zajištění bezpečnosti alejí a problematika kácení dřevin se řeší v této lokalitě každoročně. Hlavní problém je, že aleje s největší koncentrací výskytu chráněných druhů brouků jsou totožné s neintenzivněji rekreačně využívanými místy.

Na jedné straně je zde velký tlak na čerpání dotací pro obnovu a revitalizaci alejí a kácení suchých stromů se stává hitem posledních let asi více než kdy předtím. Prořezávání suchých větví se často schovává pod záminku „podpory biodiverzity“. Na druhé straně některé stromy jsou opravdu nebezpečné a jejich ořez je nezbytný. Nedávno se v aleji u Zoo Ohrada zřítily dva mohutné třiřetleté duby. Riziko samozřejmě přináší i pád jednotlivých větví.

Rozhodování o kácení stromů jsou komplikovaná a řeší se zde hned několik ustanovení zákona najednou (ochrana volně žijících ptáků, druhová ochrana, ochrana dřevin, vliv na EVL, ÚSES). Kompromisní výsledky však nemusejí vždy vést ke zohlednění všech aspektů. Například ořez stromu z entomologického pohledu nemusí být akceptovatelný z dendrologického nebo památkářsko-krajinářského pohledu.

Pokácená a prořezaná alej je výsledkem kompromisu, který však nemusí všem vyhovovat.

Kovařík rezavý (*Elater ferrugineus*)

jen deset nalezených larev. Při kácení se také našly do té doby neobjevené čerstvé výletové otvory tesaříka obrovského. Většina pokácené dřevní hmoty byla ponechána na místě a bude sloužit jako biotop pro vývoj roháče obecného a dalších druhů. Výsledkem je prokácená a prořezaná alej, která jistě nesplňuje estetické požadavky památkářů.

Příčiny ohrožení vzácných druhů

Klíčovým problémem druhové ochrany v Hlubockých alejích je **úbytek vhodných biotopů**. Hlavní důvody jsou následující:

■ **Kácení, odstraňování nebo rozpad starých dubů.** Při kompromisních řešeních s bezpečnostními úpravami dřevin mohou vznikat torza, která nemají dlouhodobou perspektivu pro tesaříka obrovského ani pro páchníka, ale jsou vhodným biotopem pro roháče a další skupiny saproxylických organismů. Samozřejmě nejméně vhodným řešením je pokácení stromu a odvoz dřevní hmoty. V případě krajního nedostatku starých dubů může dokonce tesařík obrovský sám sebe zlikvidovat tím, že jednoduše zahubí staré duby a nebude už mít kam expandovat, protože porosty aleje jsou z většího stejnověkové.

■ **Sukcesní změny** související s rozvojem nežádoucí vegetace, která zastiňuje osluněné části kmenů dubů nebo zvyšuje zakmenění stromořadí. Nebezpečné jsou především akáty, jasany, bezy a trnky, někdy i husté podrosty javorů a lip. Mimo stínění kmenů tato vegetace brání přirozenému zmlazení žádaného dubu. Další negativní vlivy jsou spíše okrajové, i když v některých letech a místech mohou mít větší význam. Přesná měření dopadu okrajových vlivů nejsou k dispozici a bylo by zajímavé provést takto zaměřenou studii.

Okrajové vlivy jsou následující: ■ **Provoz na silnicích a místních komunikacích**, především na cyklostezce a ve sportovních areálech, kde auta denně rozjíždějí brouky v době rojení. Omezení provozu v době výskytu imág (konec května – červenec) by bylo dobrým řešením pro individuální ochranu brouků a zcela jistě nepřijatelným řešením pro golfisty. V současnosti žádný správní orgán toto omezení neprosazuje.

■ **Vandalismus** je na Hlubocku (a nejen tam) čím dál častějším problémem. Skoro každý rok někdo zapálí dutý třiřáletý dub, který hasiči musejí většinou pokácet. Časté bývá zasypávání dutin dubů odpad-

ky a obvyklé bývají také krádeže dřevní hmoty, která byla určena pro vývoj larev brouků.

■ **Predátoři.** Hmyzožraví ptáci a savci o početných broučích populacích velmi dobře vědí a dokážou precizně lovit nutričně hodnotné tesaříky i roháče. Nebezpečné mohou být i kolonie mravenců *Lassius* a *Formica*, které cíleně vyhledávají larvy i brouky.

■ **Sběratelé.** Pokud jsou populace rozsáhlé a bohaté, není to problém, ale v případě notoricky známého výskytu atraktivních brouků na Hlubocku mohou i neukáznění sběratelé ohrožovat místní izolované populace. Skutečný podíl sběratelů na ničení populace lze velmi těžko vyčíslit.

Jak zajistit dlouhodobou ochranu vzácných druhů

Perspektiva a budoucnost lokality je závislá na lidské činnosti. Hlubocká stromořadí, parky a hráze jsou člověkem vytvořené a jím podmíněnou krajinou. Brouci dávají přednost parkové krajině s množstvím starých, odumírajících a osluněných stromů před hustými hospodářskými lesy. Chceme-li zde zajistit dlouhodobý výskyt předmětů ochrany, je nezbytné každé desetiletí dosazovat mladé stromy, podporovat přirozené zmlazení dubu, vyřezávat nálet nežádoucích dřevin, stávající stromy upravovat k tvorbě dutin a současně je udržovat životaschopné. Důležité je zajistit věkovou kontinuitu a výsadby časově rozrůznit, aby populace brouků mohly plynule přecházet do vhodných stromů, především dubů. To vše by mělo být navrženo v plánu péče, který zpracovává krajský úřad, a v souhrnu doporučených opatření o EVL Hlubocké hráze, který bude zpracován AOPK ČR. Praktická opatření by měl realizovat Krajský úřad Jihočeského kraje.

Fotografie Zdeněk Hanč

Autor pracuje na Správě CHKO Blanský les a KS České Budějovice

SUMMARY

Hanč Z.: Beetles or People or Complicated Nature Conservation in the Hluboká Alley

The Hluboká Dike Site of European Importance (pursuant to Act No. 114/1992 Gazette on the Protection of Nature and the Landscape, as amended later, the term for Site of Community Importance, SCI under the European Union's Habitats Directive) is an at least nationally important refuge for a lot of threatened beetle species inhabiting old oaks bathed in the sun. The European Stag Beetle (*Lucanus cervus*), Great Capricorn Beetle (*Cerambyx cerdo*) as well as many other threatened saproxylic beetles occur there. The Great Capricorn Beetle's population has been monitored and has been increasing in numbers. The site is situated in southern Bohemia in an area frequently used by tourists. Various sport grounds have been built there, e.g. a golf course, an important bikeway or a roller skating route. Both a castle park and a zoological garden, both in the vicinity of the site are visited by thousands of

people throughout the year. Every day, thousands of people use the bikeway. Thus, the alley should be safe for people: tree cutting is an issue at the site every year. The alleys with the highest protected beetle species richness are at the same time those most often used by tourists. Decisions on tree cutting are difficult because some provisions of the above act should be simultaneously applied. Moreover, compromises do not always solve the problem. Suitable habitat loss has been a key issue in species protection in the Hluboká Alley. The main drivers of the process include tree cutting, removal or decay of old oaks and natural succession changes related to undesirable vegetation spreading and development which shadow parts of oak tree trunk bathed in the sun or increase stand density within the alley. Other negative factors, i.e. traffic on roads and local ways and trails, vandalism, predation and collectors are rather marginal. Prospects of the site are closely related with human activities. If we aim to ensure a long-term occurrence of specially protected saproxylic beetles at the site, it is necessary to add young trees into the alley each decade, to strengthen oak natural seeding, to cut self-seeding of undesirable trees, to support creating holes in tree trunks and at the same time to maintain the trees viable.